

IQTISODIYOTDA IQTISODIY DAVRLAR VA TEBRANISHLAR

*B.Soatqulov**Jizzax politexnika instituti o'qituvchisi**Z.Rasulova**Kibersport fakulteti talabasi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada iqtisodiy davrlar va tebranishlar tushunchasi, ularning asosiy bosqichlari, sabablari, turlari va O'zbekiston iqtisodiyotidagi aks ettirish holatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, iqtisodiy tebranishlarni yumshatish choralari haqida fikrlar bildiriladi.

Kalit so'zlar: iqtisodiy sikl, iqtisodiy tebranish, kengayish, qisqarish, fiskal siyosat, monetar siyosat, iqtisodiy barqarorlik.

Annotation. This article analyzes the concept of economic periods and fluctuations, their main stages, causes, types and cases of reflection in the economy of Uzbekistan. Opinions are also expressed on measures to mitigate economic fluctuations.

Key words: economic cycle, economic vibration, expansion, contraction, fiscal policy, monetary policy, economic stability.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida ishlab chiqarish hajmi, investitsiyalar, ishsizlik darajasi, narxlar darajasi va boshqa ko'rsatkichlar muntazam ravishda tebranadi. Ushbu tebranishlar "iqtisodiy davrlar" yoki "iqtisodiy sikllar" deb yuritiladi. Ular iqtisodiy tizimda muqarrar bo'lgan vaqti-vaqti bilan yuz beradigan o'zgarishlardir. Iqtisodiy tebranishlarni chuqur o'rganish orqali davlatlar iqtisodiy siyosatni shakllantirishda muhim qarorlar qabul qiladi.

Iqtisodiy davrlar mohiyati va tarkibi

Iqtisodiy davr — bu iqtisodiyotning kengayish va qisqarish bosqichlarini o'z ichiga oluvchi, vaqt davomida takrorlanuvchi tsiklik harakatidir. Har bir iqtisodiy sikl quyidagi asosiy bosqichlardan iborat bo'ladi:

1. **Kengayish (boom yoki expansion)** – ishlab chiqarish hajmi, ish o'rinlari va investitsiyalar oshadi, yalpi ichki mahsulot (YaIM) o'sadi.
2. **Cho'qqi (peak)** – iqtisodiyot maksimal darajada o'sib, inflyatsion bosim kuchayadi.
3. **Qisqarish (recession yoki contraction)** – iqtisodiy faollik pasayadi, ishsizlik ortadi, talab kamayadi.
4. **Tub bosqich (trough)** – iqtisodiyot inqiroz holatiga keladi, undan so'ng yangi o'sish boshlanishi mumkin.

Ushbu sikllar iqtisodiy hayotning tabiiy qismi hisoblanadi va ular ko'plab omillar ta'sirida yuzaga keladi.

Iqtisodiy tebranishlarning sabablari

Iqtisodiy tebranishlar quyidagi asosiy sabablar bilan izohlanadi:

- **Talab va taklifdagi o'zgarishlar:** iste'molchilar va ishlab chiqaruvchilarning kutilmalari o'zgarishi bozor muvozanatini buzadi.
- **Monetar va fiskal siyosat:** markaziy banklar tomonidan foiz stavkalari va pul massasi boshqaruvi, shuningdek davlat byudjeti orqali xarajatlar o'zgarishi.
- **Texnologik innovatsiyalar:** yangi texnologiyalar joriy etilishi iqtisodiy sur'atga ta'sir ko'rsatadi.
- **Tashqi iqtisodiy omillar:** eksport-import hajmining o'zgarishi, global narxlar tebranishlari, xalqaro moliyaviy inqirozlar.

Iqtisodiy tebranishlar turlari

Tebranuvchi harakatlar davomiyligi va ko'lamiga qarab quyidagilarga ajratiladi:

- **Qisqa muddatli sikllar (Kitchin sikllari):** 3-5 yilgacha davom etuvchi, odatda zahira o'zgarishlari bilan bog'liq tebranishlar.
- **O'rta muddatli sikllar (Juglar sikllari):** 7-11 yil atrofidagi ishlab chiqarish va investitsion sikllar.
- **Uzoq muddatli sikllar (Kondratyev to'lqinlari):** 40-60 yil davom etuvchi texnologik inqiloblar bilan bog'liq tebranishlar.

O'zbekiston iqtisodiyoti misolida iqtisodiy davrlar

O'zbekiston iqtisodiyotida ham iqtisodiy davrlar turlicha ko'rinishda namoyon bo'lmoqda. Masalan, 2000-yillarning boshlarida inflyatsiyaning kamayishi va valyuta barqarorligining ortishi iqtisodiy o'sish bosqichini ifodalagan. 2020-yilda pandemiya tufayli global inqiroz ta'sirida qisqarish kuzatildi, ammo 2021-yildan boshlab yana o'sish bosqichi qayd etilmoqda.

Iqtisodiy tebranishlarning salbiy ta'sirlarini kamaytirish maqsadida quyidagi choralar ko'riladi:

1. **Monetar siyosatni moslashtirish:** Markaziy banklar foiz stavkalarini o'zgartirish orqali talabni rag'batlantiradi yoki cheklaydi.
2. **Fiskal siyosat:** Davlat byudjet xarajatlari va soliqlar orqali iqtisodiy faollikni muvozanatlash.
3. **Investitsion muhitni yaxshilash:** Xususiy sektor uchun qulay shart-sharoitlar yaratish.
4. **Diversifikatsiya siyosati:** iqtisodiyotning turli sohalarini rivojlantirish orqali tavakkalchilikni kamaytirish.

Xulosa. Iqtisodiy davrlar va tebranishlar iqtisodiy tizimning muhim va ajralmas tarkibiy qismidir. Ularni to'g'ri tahlil qilish va bashorat qilish orqali davlat iqtisodiy siyosatini aniq yo'naltirishi mumkin.

O‘zbekiston sharoitida ham ushbu tebranishlarga moslashuvchan siyosat yuritilishi muhim bo‘lib, iqtisodiy barqarorlikni saqlab qolishning asosiy shartlaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Abdurahmonov Q.X., Yusupov S.S., Tursunov B.O. Makroiqtisodiyot. – Toshkent: “IQTISOD-MOLIYA”, 2021.
2. Keynes J.M. The General Theory of Employment, Interest and Money. – London: Macmillan, 1936.
3. Nazarov Q.N., Saydaxmedov N.S. Makroiqtisodiyot nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2019.
4. Mankiw N.G. Macroeconomics. – New York: Worth Publishers, 2020.
5. Dornbusch R., Fischer S., Startz R. Macroeconomics. – 12th ed. – New York: McGraw-Hill, 2014.